

Павло ГАЙДУЦЬКИЙ

АГРАРНА РЕФОРМА
Л. Д. Кучми
В УКРАЇНІ

*До 20-річчя початку
аграрної реформи в Україні,
здійсненої під час президентства
Л.Д. КУЧМИ*

Павло ГАЙДУЦЬКИЙ

АГРАРНА РЕФОРМА

Л. Д. КУЧМИ

В УКРАЇНІ

Київ
2015

УДК 338.43.02
ББК 65.32-1
Г14

*Книга видана Благодійною організацією
«Інститут стратегічних оцінок»
за сприяння Президентського фонду Леоніда Кучми
«Україна»*

Гайдуцький П. І.

Г14 Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні / П. І. Гайдуцький. - К. :
ТОВ «Інформаційні системи», 2015. - 448 с.

ISBN 978-617-7141-02-9

У книзі висвітлено передумови, ідеологічні засади, організаційні аспекти та практичні результати аграрної реформи в Україні, здійсненої під час президентства (1994-2005 рр.) Л. Д. Кучми. Особливу увагу відведено основним складовим реформи: земельній, господарській, фінансовій та соціальній реформам, а також формуванню аграрного ринку на селі.

У виданні, що присвячено 20-річчю початку аграрної реформи в Україні, розкрито також роль Л. Д. Кучми у здійсненні аграрних перетворень, у т. ч. на основі порівняння їх результатів з результатами Столипінської реформи.

Для науковців, політологів, аспірантів, студентів і широкого кола читачів, яких цікавлять питання аграрної політики та державного будівництва.

**УДК 338.43.02
ББК 65.32-1**

ISBN 978-617-7141-02-9

© Гайдуцький П. І., 2015
© ТОВ «Інформаційні системи», 2015

*Dedicated to the 20th anniversary
of agrarian reform in Ukraine
implemented during **Leonid Kuchma**
Presidency*

Pavlo GAIDUTSKYI

**LEONID KUCHMA
AGRARIAN REFORM
IN UKRAINE**

Kyiv
2015

УДК 338.43.02
ББК 65.32-1
Г14

*This book was published by Charitable organization
“The Institute of Strategic Assessments ”
with the assistance of Leonid Kuchma President Fund
“Ukraine.*

Pavlo Gaidutskyi

Г14 Leonid Kuchma agrarian reform in Ukraine / P. Gaidutskyi. - Kyiv:
“Information systems”, 2015. - 448 p.

ISBN 978-617-7141-02-9

The book highlights preconditions, ideological background, organizational principles and practical outcomes of Ukrainian agrarian reform, implemented during Presidency of Leonid Kuchma (1994-2005). Particular attention is paid to main components of the reform: land, economy, agrarian market formation, financial and social transformation of the village areas.

This publication is dedicated to the 20th anniversary of agrarian reform in Ukraine. It reveals the role of Leonid Kuchma in implementing of agrarian transformations including comparison with Stolypin reform.

The book is recommended for scientists, political analysts, graduate and postgraduate students as well as for the wide audience who is interested in the state-building and agricultural policy issues.

УДК 338.43.02
ББК 65.32-1

ISBN 978-617-7141-02-9

© Pavlo Gaidutskyi, 2015
© “Information systems”, 2015

АГРАРНА РЕФОРМА Л. Д. КУЧМИ В УКРАЇНІ

ДО ЧИТАЧА	17
ВСТУП.....	19
ПЕРЕДМОВА. ДВІ АГРАРНІ РЕФОРМИ ХХ СТОЛІТТЯ: СТОЛИПІНСЬКА І КУЧМІВСЬКА	25
I. ЧОМУ АГРАРНУ РЕФОРМУ РОСІЇ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ НАЗВАЛИ СТОЛИПІНСЬКОЮ?.....	25
1.1. Росія довго чекала на реформу.....	25
• Незавершеність селянської реформи 1861 р.....	25
• Великі потрясіння: війна 1904 р. та революція 1905 р.....	28
1.2. Реформа чекала на Столипіна.....	31
• Хто він - Столипін, чиїм ім'ям названа реформа?	31
• Важке губернаторство на Саратовщині.....	31
• Сприйняття селянських настроїв.....	32
1.3. Якщо не реформа, то... революція.....	34
• Початок парламентської «демагогократії».....	34
• Боротьба з хаосом.....	34
• За реформи і проти революцій	36
1.4. Від революції до реформи.....	38
• Вузол проблем - община	38
• Старт реформи - ліквідація общини.....	39

• Полеміка з Левом Толстим про філософію реформи	41
• Ставка на хутори і переселення	43
1.5. Вердикт реформі	45
• Протистояння з Думою	45
• «Нелади» з царем.....	46
• Результати реформи.....	46
• Проводив реформи, а загинув від інтриг	48
• Суспільно-політична оцінка Столипіна	49
II. ЧОМУ АГРАРНУ РЕФОРМУ В УКРАЇНІ НАЗИВАЮТЬ КУЧМІВСЬКОЮ?	55
2.1. Тернистий шлях до реформи	55
• Реформа чекала на Л. Кучму	55
• Родом від землі, із села, із бідноти.....	56
• Студентські відробітки на селі.....	58
• Аграрний цех «Південмашу»	60
2.2. У вирі аграрної політики.....	62
• Депутатський досвід	62
• Прем'єрський внесок	63
• Урядові аграрні декрети.....	66
• Підготовка до реформи	67
• Президентські аграрні укази	68
2.3. Л. Кучма повернув селянам землю.....	70
• Земельні паї - селянам.....	70
• Селяни стали орендодавцями землі.....	72
• За ринок землі, проти «базару».....	73
• Земельному банку бути, але якому?	74
2.4. Перетворення колгоспів у приватгоспи	76
• Розколгоспнення, або деколективізація.....	76
• Селянам - майнові паї.....	79
• Проти хуторів, але за фермерство.....	80
• Чому не кооперативи, а товариства?.....	82

2.5. Повернення держави обличчям до селян.....	84
• Державна підтримка селянам потрібна, але яка?	84
• Селянам організували ринок.....	86
• Запровадження фіксованого податку.....	88
• Запровадження пільгового кредитування.....	90
• Спрямування бюджетних дотацій і субсидій на модернізацію.....	94
• Сприяння розвитку села	95
• Турбота про добробут селян.....	97
2.6. Переваги Кучмівської реформи над Столипінською	99
• Подібності та відмінності між реформами	99
• Ґрунтовність нормативно-правового забезпечення.....	100
• Масштабність реформ.....	101
2.7. Результативність Кучмівської реформи	105
• Статистична оцінка реформи	105
• Феномен успіху реформи.....	109
2.8. Команда Кучмівської реформи.....	112
• Лідер-реформатор і його політична воля	112
• Команда компетентних і відповідальних фахівців.....	115
РОЗДІЛ I. ПЕРЕДУМОВИ РЕФОРМИ	125
1.1. Уроки соціалістичних псевдореформ.....	125
1.2. Досвід реформ у країнах Європи.....	130
1.3. Аграрна криза.....	135
1.4. Підготовка реформи.....	145
РОЗДІЛ II. ЗЕМЕЛЬНА РЕФОРМА.....	151
2.1. Українські селяни споконвіку володіли землею.....	151
2.2. Навіть за царизму селяни отримували землю	156
2.3. Більшовики забрали землю у селян	160
2.4. Кучма повернув селянам землю	166
2.5. Паювання землі: чому і кому?.....	174
2.6. Феномен оренди: головний не власник, а господар.....	181
2.7. Міфи парцеляції і загрози латифундації.....	190
2.8. Власність без ринку - мертва.....	197

2.9. Нескінченний мораторій	202
2.10. Державний контроль - захист від спекуляцій	206
2.11. Ринок - альтернатива «базару»	210
2.12. Земельна іпотека.....	214
2.13. Земельна «соціоекономіка»	220
РОЗДІЛ III. ГОСПОДАРСЬКА РЕФОРМА.....	225
3.1. Общинний архаїзм колгоспів	225
3.2. Колгоспи юридично ліквідували, а матеріально зберегли.....	233
3.3. Паювання майна: чому і кому?	240
3.4. Українська модель реформи.....	245
3.5. Малий бізнес на селі.....	250
3.6. Агрохолдинги: переваги і ризики	256
РОЗДІЛ IV. ФОРМУВАННЯ АГРАРНОГО РИНКУ	269
4.1. Боротьба за справжній ринок на селі	269
4.2. Створення біржового ринку	274
4.3. Розвиток інфраструктури ринку	281
4.4. Легалізація зовнішньої торгівлі для аграріїв.....	289
4.5. Державне регулювання ринку.....	293
РОЗДІЛ V. ФІНАНСОВА РЕФОРМА В АПК.....	301
5.1. Навіщо аграріям фінансова реформа?.....	301
5.2. Фіксований податок: простий і помірний.....	307
5.3. Повернення ПДВ - на модернізацію.....	313
5.4. Пільгові кредити на розвиток	318
5.5. Дотації на інноваційні програми	322
5.6. Субсидування лізингу та придбання техніки	326
5.7. Курс на європейську систему підтримки.....	333
РОЗДІЛ VI. СОЦІАЛЬНА РЕФОРМА НА СЕЛІ.....	347
6.1. Причини деградації українського села.....	347
6.2. Шлях до європейського села.....	355
6.3. Підвищення добробуту селян	362

РОЗДІЛ VII. ЕФЕКТИВНІСТЬ РЕФОРМИ.....	371
7.1. Економічне зростання	371
7.2. Фінансове оздоровлення.....	381
ПІСЛЯМОВА. БОРОТЬБА ЗА РЕФОРМИ	393
1. Реформи - це боротьба: світові уроки.....	393
2. Політизація реформи: український феномен.....	398
3. Боротьба за землю для селян	403
4. «Плач» за колгоспами	407
5. Ринок - це конкуренція.....	413
6. Утриманство і підтримка - різні речі	418
7. Село - це не колгосп	420
8. Реформи - це самопожертва: іноземний досвід і поради Україні.....	423
ВИСНОВКИ, ОЦІНКИ, ПРОПОЗИЦІЇ	427
БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ	435
ДОДАТКИ.....	439
Додаток 1. Основні укази Президента України Л. Д. Кучми з питань аграрної реформи, аграрного та соціального розвитку	439
Додаток 2. Основні публікації П. І. Гайдуцького з питань аграрної реформи	445